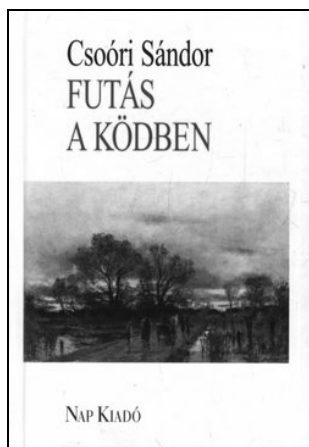

„Nyitva az őszi országhatára, tárva, nyitva”

CSOÓRI SÁNDOR: FUTÁS A KÖDBEN

Nap Kiadó
Budapest, 2005
118 oldal, 1950 Ft

Már a kötet címe megállít. Majd keresésre indít. Hogy ne vezessen eredményre aztán semmi. Se a futó, se a hosszú kutakodás: a *Futás a ködben* ne bukkanjon elő se egy ciklus megjelölésére, se egy költemény élén, de még egy verssorban sem. Egyszerűen hiányozzék, legalábbis ebben az összetételben. És a hozzá hasonló, vele rokon jelentésű szó szerkezetet is csak egy helyen lehessen föllelni: a kötetzáró darabban, az *Elkártyázott köpenyben*. „Még egyszer s utoljára csodaszarvast akarok látni / ahogy rohan a ködben / és zúdul utána egy egész erdő” – szól ott a legutolsó mondat, ahol a vers nemcsak azért van kitüntetett helyzetben, mert vele ér véget a könyv, vele búcsúzik a szerző, hanem mert már az egy évvel korábbi válogatott kötet címe-ként is összegző szerep jutott neki. A közvetlen beszédű, a maga nevében megszólaló lírai személyiség, meglepő módon, az elkártyázott köpenyt nem szóképként, szimbólumként vagy allegóriaként használja, hanem egy értelmező jelzői szerkezet tagjaként. Van ugyan egy közvetlenül hozzárendelt értelmezője, a „krisztusi gönc”, ám mondattanilag mindkettő ugyanazt jelenti, ugyanannak az azonosítására szolgálnak: az „egész ország” jelölésére. A kötet más helyein is föl-fölvillanó, és szinte kizárólag a nagyhéthez valamint a feltámadáshoz kapcsolódó bibliai-mitikus képzetet a beszélő itt a „füledt judás-szag” terjedésének bejelentésével teszi érzékletesebbé, ám ahonnan ez a bűdösség, a rohadtságnak ez a bűze árad, az a hely, a kocsmá, a „hétpróbás nyereszkedők”-é, már máshonnan is ismerős lehet. Mindenekelőtt talán Adyból, akinek új vizeken járó hajósát, a Holnap hőseit hajthatja akár a Szentlélek, akár a „korcsma gőze”, a haladást a szürke élettől való távolodással, távolsággal méri.

A Csóori-kötet karakteres lírai hőse is folyton a távlatokat eltakaró felhőkkel, homálylyal, árnyékkal, sötétséggel kénytelen viaskodni. Őeléje azonban nem libegnek „új horizontok” – „Se Nyugat, se Kelet, / se Dél, se Észak, / amerre suhanó utat látnék”, „csak a gólgóttás gödrök / mélysége felé / mutat egy vedlett tábla”. Ezért hát a *futás a ködben* érzete, hangulata. Céltalansága és bizonytalansága, amiről a vers mindjárt a nyitányában tanúsodik, de amit a befejezésében sem igyekszik leplezni. A kezdet hangulata, mint másutt, más költeményekben is feltűnően sűrűn: a kérdésbe takart tanácstalanság, a „Hol talál-

hatnék megint / új otthon és új hazát magamnak?” halogatott reménytelensége. Talán azért nem a teljes reményvesztettsége is egyben, mert a befejezés a biblikus metaforákat abba a csodaszarvas-mítoszba fordítja át, amely a magyarság kulturális hagyománya szerint éppen a honalapítás, az otthonra, hazára találás emlékének őrzője. Az azonban, hogy a lírai személyiség a maga erős vágyával, óhajával a magyar mondavilágnak éppen ehhez a szimbólumához fordul, nemcsak az elveszített haza megtalálásának igyekezete miatt érdemel figyelmet, és nem is csak a rendelkezésbe illő, szinte parancsszerű szándék, az „akarok látni” kinyilvánítása miatt. Legalább ennyire lényeges, mert a személyiség önszemléletével függ össze, hogy a szarvashoz kötődő mondáink két, egymástól elváló változata közül a manapság elvétve használtra, az időből lassan kikopóra alapoz. Nem arra, amelyik – főleg Bartók *Cantata profanája* nyomán – az újabb magyar költészetben az otthontól, a (paraszti, falusi) életformától való elszakadás, a mássá válkozás, a kiválás kényszerének és a visszaváltozás lehetetlenségének korélményét, egyszersmind a különböző nemzedékek összetartozásának gondolatát fejezte ki. Vallomásos esszéjében, a *Tenger és diólevél*ben pedig maga mondta annak idején, hogy ösztöneit a Juhász Ferenc-költemény, *A szarvassá változott fiú...* és a Nagy László-vers, a *Rege* együtt edzették – mára azonban, magától értetődően, az új életre való egyéni elszántság hevénél szenvedélyesebb a nemzeti közösség hazára lelésének vágya. Alaptalan reményeket itt sem táplál, illúziókba itt sem ringatja magát: azáltal, hogy a vers legelején fölített kérdésre a legvégén a csodaszarvas rohanásának elképzelt látványa válaszol, egyúttal személytelenné is lesz a személyes.

E végső roham „a legvadabb ivók s örültek útján” legalább még emlékeztethet a múltra, fölidézheti az életműben igen változatosan és roppant érzékletesen megelevenített nomád létezés élményét, a szabad hajszák, lázas keresések ingereit, a szellem és a test szünetlen nyughatatlanságát. Éppen ezért a változás megragadható úgy is, hogy korábban az én rohant, „megsokszorozva, csapatosan, / vadfiú hajjal, futóbajnokok ingében csatakosan”, ma viszont az eredetmonda állatára bízna, cselekedné ő ezt. Mondhatni, áthárítja a feladatot, s hozzá még az erdő lesz az, ami zúdul, nem az ember. A megszemélyesítés itt elvonatkoztatás is: a lírai személyiség mintegy kivonja magát a természet köréből. Mint ahogy végső soron absztrakció maga a kötetcímben jelzett cselekvés is, megfosztva mind a valóságos alanyától, mind az értelmétől, eredményétől. De attól a lendületétől, iramától, ugyanakkor ideiglenességétől is, amelyet a csodaszarvas mozgása kifejezett. A rohanás enyhítése, a tempó csökkentése tartósabb cselekvést sejtet: a megnevezetlen, így általános alany futása időtlenné hosszabbodik. Személyes élelményből létmeghatározóvá válik. Az életnél szegényesebb tartományú létezés jellegzetességévé. Futni a ködben hasonló ahhoz, mint sziklát görgetni egy meredek hegyre vagy éppen ellenkezőleg, tétlenné lenni s kitartóan várni Godot-ra. Még ha emlékezetes is a megjegyzés: boldognak kell képzelnünk Sziszüphoszt.

Az új Csoóri-kötet vershőseivel kapcsolatban sok minden fölhozható, a boldogság, a határtalan és fékezhetetlen öröm áradása azonban a legkevésbé. Igen jellemző lehet, hogy szinte nincs hely, környezet, nincsenek körülmények, ahol ne kínozná őket az idegenség érzete, az otthontalanság gondolata, a hiábavalóság tudata. Legyenek akár gyermekkoruk tájain, akár barátok, sorstársak társaságában, eredjenek akár művészelődők nyomába, kalandozzanak bár az alkotás, az írás régen annyi izgalmat kínáló terepein – az alapézés

az, amit a Sinka István emlékének ajánlott költemény, *A homlokod kőtábla* megfogalmaz: torkig ér „minden kudarcos alkonyat”.

Odahaza, szülőfalujában sem a tűnt ifjúság szép emlékei zsongítják, sóvárgó ödöngés, vágyakozó andalgás helyett „zavarodott séta” várja, a „forgok jobbra, balra” nyugtalan-sága, kiegyensúlyozatlan és céltalan állapota. A találgatásoké, hova lettek a múlt személyes terei, helyszínei, tárgyai, hová „siklottak félre”, miért szürkültek el, és lett „megfakult” észak is, nyugat is, az eligazodás régente fényes irányai. A csordakút helyén „egy csapat felhő” áll – általánosítja, merevíti ki pillanatnyi benyomását, itt is a kötet meghatározó jelképét használva, hiszen talaj közeli, apró vízcseppek alkotta felhő a köd is. Nemcsak a tájékozódás biztos pontjai hiányoznak azonban – oda a kedv is, hogy amit „valamikor még szülőföldünknek hívtunk”, „abba az elgazosodott édenkertbe” a gyerekkori társak biztatására érdemes visszatérni. A gyom benőtte, szemét takarta otthoni tájat kiszáradt, holt vidéknek tudja, annyira távolinak, „mintha Afrika kicserepesedett / kongó földjén” volna. S mintha vele együtt beteljesült volna a saját sorsa is: zokszó nélkül, híján minden önfájdalomnak csak a tényt rögzíti, sírfelirathoz méltó komorsággal: „voltunk mi is s már nem vagyunk”. Azt sem a kínzó gyötrelem mondatja vele, hanem a higgadt számvetés, hogy „A hazák s az otthonok mind sorban sülyednek el / s a veszteséget titkolni kell”. E szentenciából nő ki aztán, a legvégén az a látomás, amelyik a sötétség és a fény mellett a könyv másik igen jellemző ellentétpárját alkotja, mélység és magasság, lent és fent szembenállását, lehullását és felemelkedését. „A tájban már csak a kikorhadt fokú létrák / maradtak állva / nekitámasztva fáknak és a Holdnak” – hirdeti a kép a magasba jutás vágyának reménytelenségét, a kozmikus rétegek kapcsolatának lehetetlenségét, de talán a kimért, megszabott életidőt, ebben a cselekvést – mint ködben a futást –, aztán az életből a halálba vezető utat is.

Ez utóbbi főleg a Hold szimbóluma alapján sejthető, mert különben e versek lírai alanyainak elmúlásképzete talán a *Kháron ladikján* szerzőjéhez, Illyés Gyulához áll a legközelebb: jellemzésére az esszéregénynek az szellemes és szemléletes gondolata, kronotoposza hívható segítségül, amely szerint az írások tárgya nem sajátosan a halál, hanem csak a vele mintegy földrajzilag határos öregezés. Az inkább, ahogy az érzetek és érzékek birodalmában „minden kisebbedik, veszíti fényét”, „fakó napnyugták” jönnek, zsugorodik és halványodik a világ. Kevésbé gyakori és jellemző a *Késő, kórházi óra* látomása a kórtermekről mint egymás mellett fekvő nyitott koporsókról. A kötet igen gazdag tartalmú évszak szimbolikájába illően: inkább a „futna szét minden, ez a vers is” képe, hangulata uralkodik a *Világföldötti lakodalomból*, illetve ugyaninnen a folytatás, „A test is futna ősből télbe, / hogy az elmúlás nyugton hagyja”, s kevésbé a kórházi ágy látványa a „megrongálódott testtel, / halálgyakorlaton”. A különbség talán épp itt érzékelhető, abban, hogy az elmúlás gondolata is jobbára játékosan, semmint fölkaparóan nyugtalanító. Hogy hiányoznak a nyomasztó félelem, kiváltképp az érzélgős panasz hangjai, a babitsi „Óh jaj, meg kell halni, meg kell halni!” szölamai. Sőt, az életmű magasában lelhetni olyan pontot, ahonnan mintha úgy mutatkozna a lét, ahogy a buddhisták látják: a világon való átkelésnek. „Minden nap mennem kell tovább / utolsó szállásom felé” – jelenti ki a *Kinek hódolhatnék még?* beszélője, a legkevésbé sem színpadiasan és csöppet sem zaklatottabban, mint hajdan, amikor a magányból menekülő így biztatta önmagát: „El kell indulni minden útra, / az embert minden úton várják”. Mintha az a kaland és az a találkozás, amelyre an-

nak idején „halálos érv” szólította, máig is megőrzött volna valamit a varázslatából, a vonzásából – a komor lemondás, a fájó csüggedtség helyett szinte a pajkos kíváncsiság derűje kísérti meg. Mint aki ünnepi próbatételre számít, kivételes pillanatra, az ismerkedés izgalmát éli át. Találkozóra halott szerelmei hívják, közös, nagy szobájukba, „a halál társbérletében”. Ők nyitják előtte az ajtót, bizakodva, ha együtt állnak a tükör elé, „talán még föl is támadunk” (*Vonat robog át a szobán*). A Csoóri-líra régtől ismerős jellegzetessége mutatkozik meg itt is: az éteri tárgyyszerűsége, a lebegtetett tárgyiassága. A tükör, a kulcs, az ajtó stb. a túlvilág szokásos eszközeiként, berendezési darabjaiként tűnnek fel, mintha a halál általi létezés elfogadása vagy elhitése is a dolgok érzékelhetőségétől függene, bennük vagy általuk volna megragadható. Mintha szemléltethető lenne a léten túli lét is, együtt a feltámadással. Ez utóbbinak a gyönyörűsége például a tüzek, a „jegenyemagas” lángok által (*Hát mégis lesz hazám nekem is?*). A bizonytalan volta pedig úgy, ahogy istenkísértő iróniával, hitetlen humorral a kötet nyitó verse, a *Nagypénteki aggodalom* beszél róla: „Keresztfa, létra minden a helyén. / ... / Azt hallom: lesz ecet és szivacs bőven – / de harmadnapon vajon föltámadunk-e?” S mintha a tapasztalatok világa kínálná a viselkedés mintáit a kivételes alkalomra, a különös kalandra is: „Fehér, vasalt ing feszül rajtam, / hősi egyenruha, / ha háztűznézőbe készül oda az ember, / ahol már csak a hattyúk énekelnek” – szól a *Sajog, szorong a szívem*. Az életből való kivonulás fájalmát már a címével is tompítja, enyhíti a vers, hát még azáltal, hogy hősi hetykeséggel a legénybúcsú és a nász képzetéhez köti azt. Ráadásul úgy fest, a vers alanyában ébred szánalom: a vész hírnökeit, a halál madarait, a baglyokat sajnálja, hiszen „megöregedett” mindegyik, és mintha ők maguk is sírnának a „magasban”.

Az érzelmesség, érzelgősség helyett tehát legfeljebb – újabb madárképzettel – a „tol-láskodó” én „sötét árnyékai” látszanak. Ugyanígy a „messzebbre” jutott barátnak, aki ott is talált magának világot, „ahol már nem volt semmi”, neki is a „besötétedő” utcája látszik (*Jön a barátom le a hegyről*), körülötte egy kert „megfeketedő” fáit, hogy alattuk járkálva feledni lehessen, „halandók vagyunk”. Erre emlékeztetnek azonban a hónapok, erre az évszakok s az összes „eliramlott éveim”. A tavasz – mondja ki a nevét kétszer egymás után, mint aki önmagát inti, hogy vigyázz, a tavasz „szorgalmas bolondítóm” volt, elég a lobogásból. A tél viszont a „koszos hó diktatúrája”; a sárgarigó „végső búcsújára készülődik”. Aztán a nyár, amely „tetőtlen” volt, „zsongó”, a „nyugtató derű” ideje s az öröme, hiszen szerelme is a „nyár szívéből jött”, most pedig az út – verscím hangsúlyozza – „kifelé a nyárból” vezet. „Nyitva az ősz országhatára, tárva, nyitva” – szól ugyanitt egy még nyomatékosabb állítás, akár az Illyés-idézetben, a térré alakított időre mutatva, azaz a téridő tanítani való példáját adva. Másutt a „partra sodródott, nyári izgalom” idéződik fel hasonló erővel, érzékletességgel. A térbeli mozgást kivételesen vízszintes irányban terjesztve ki, s nem a fent–lent, az ég–föld viszonyában, a függőleges síkban. Nem az időtől való függőség vonatkozásában, az öregedés függvényében. Amelyet pedig másutt oly magától értetődően fejeznek ki a képek, metaforák. A kamaszkor a „leskelődtem az égre föl” kíváncsiságával telt, az „álmodtam tágas eget” színes reményével, mára viszont alig maradt „néhány levél az égig érő fákon” – mára nem a szárnyalás, hanem a hullás képzete tér vissza minduntalan. Napból visszahulló, nyárvégi szalmaszálakat lát, a „csúszkáló ég magasából / tavalyról itt maradt platánlevél” csapódik az arcához. A közvetlen látvány látomásba történő áttűnése éppúgy közérzet-kifejező, hangulatjelző, mint amiképp a szoro-

sabban az apokalipszist, a „végjátszmát” idéző képzetek, jelenések is. Egy helyütt egy hang, egy gyermekkori véresesikoltásé „nagy kés vagy kard. Attila kardja!” hullását vizionáltatja vele, másutt a csikorgó vasdaruk mintha „nagy égdarabokat” lengetnének, megint másutt a „nagyság / szikladarabként hull a mélybe le, / mint Isten kicsiszolt gyémántköve” (*Minden kisebbedik*). A következőkben a lírai én ifjúságának megjelenítésére szolgál, hogy az égből valaha „villámok, fejszék / és istenfejek hullottak körém / csuromvér hajjal” (*Bokor-szavak és lomb-szavak*): A ma vonzásának irányát, a tehetetlenség abszurd helyzetét viszont az a szél jelképezi, amely egykor a lendület, az elszántság, az életenergia hordozója volt. A friss szélről „megélnékülök, mint a kő, / amelyet épp magasba dobtak” – sejtetli mélyről fakadó öngúnyral a lélek állapotát *A földből ilyenkor, izgalmas lehetőséget kínálva az Ady-verssel (A föl-földobott kő)* való összevetésre is. *Az Én, a kőszobor* ehhez a kesernyésen könnyed hangulathoz annyit ad hozzá, hogy eljátszik a gondolattal, mi lenne, ha szoborrá merevülve csak nézne „előre szilajul”, szemével sakkban tartva „mindig a messzeséget”. Miközben a messzeség távlatával, a jövő horizontjával összefüggésben tán még a Nagy László-vers, a *Menyegző* szoborrá tehetetlenedő (netán: magasztosuló) ifjú párja is földereng, aközben feltűnhet, hogy az érzelmek szinte teljesen kivetették, kiszűrték magukból az indulat hirtelen és heves megnyilvánulásait. Miként az *Elképzelem, hogy táncolok* karikatúrája mutatja: a lírai én akkor kezd kibékülni a korral, amikor „már a jobbak is / csak ásítognak egy sírkő mellett”. Nem elmaradnak tehát, ahogy a Babits-vers látta, hanem unatkoznak, közömbösen álldogálnak – pedig a gyász, a veszteség „emlékművei” közelében vannak.

Viselkedésükre csöndes morgolódás, dohogás a válasz. „Üvöltsek? Káromkodjak? Mit érnék vele?” – kérdezi egy másik versben, ahol a hangulatára megint mintha Babits búskomorsága, melankóliája hatna. Azzal is, ahogy „egy őszülő hang” súgja: „Tanulj meg inkább emlékezni a fájdalomra”, azzal meg különösképpen, amit ez a hang még tanácsol neki: „himnuszt írni a porba, akár egy rémalak”. Főösleges felidézni, hogy a költőelődnek egy ugyancsak az évszak jelképre épülő verse, az *Ősz és tavasz között* szólaltatta meg a halál riadalmával egybehangzóan a költői dicsőség múlandóságának érzetét? „Ami betűt ágam irt a porba, / a tavasz sárville elsodorja” – hordozta ott egy természeti kép, önkicsinyítően, borúlátóan az alkotás hiábavalóságának gondolatát. Hozzá képest a Csoóri-vers azt kérdeztetheti, hogy honnan a különös figurája (a rémalak), és miért a magasztalás, mit dicsőít az ének (a himnusz). Egyrészt könnyen jöhet a felelet: a lírai én görbe tükörben látatja önmagát, másfelől azonban nehéz eldönteni, a himnusz valóban annak és ahhoz szól-e, aki a *Bokor-szavak és lomb-szavak* vallomástevőjét vidámabbá, belátóbbá és megbocsátóbbá tette: az Istennek. Őt illetné áhítattal, holott többször tiszteletlenül emlegeti, a „vagyunk és nem vagyunk, / akár az Isten” hasonlatába foglalva? Nem is a lététől illetődik meg, hanem a létezés csodája miatt. Nem a Teremtő, hanem a teremtett ejti rabul. A metafizikai vagy spirituális ihlet tárgyasul. Az örökkévaló természet a bizonytalan bizonyosság forrása: „Istent hallom / szöszmötölni a zsenge levelekben. // Mert ha nem volna sehol másutt, / susogásukban biztos ott van, / az ágtetekben keringelő nedvben / s a szétáradó zöld-zöld irgalomban”.

A megbocsátásnak, könyörületnek vagy szájalomnak ez a szétáradása a lírai személyiséget sem hagyja érintetlenül. Érzékeli ugyan a „bokánk körül ólalkodó sunyi köd”-öt, mégsem hevül dühössé, hirtelen haragúvá, nem fordul sem a „meghajszolói”, sem az

„alvadtvér-ország dúlt polgárai” ellen. Ha nem is belátóbb, megértőbb, de elnézőbb a költészet dolgaiban is: szeretné tán, ha a költő a tavaszi méhrajzás forгатagát hozná, és a népek (az olvasók? a hallgatók? a nézők?) nem volnának a „cső-szajak túsza”, ám kedélyét már nem komorítja el, epés gúnyt már nem vált ki belőle, ha „gigászi semmiségeké” a vers. Ha „az irodalom kertje”, ez a valamikori „széltépte vadaskert”, ahol éjszakánként „apró lángok” ugráltak a fűben és szentjánosbogarak hintáztak, mára „izzadságszagú, fülledt” lett, „aluminium-fák”-kal borított. „Most se Isten, se csodák, se följjajduló magasságok” – íródik a *Bolond mese egy kertről*, a jelzővel is és a jelzett szóval is csorbítva, sőt maga ellen fordítva a támadás élet. Pár vonással annak az önarcképnek a vázlatát készítve itt is, amelyik szerint „élég lenne egy összefirkált cirkuszoskocsi nekem, / ha ablakból ki-könyökölhethetnék néha-néha” (*Talán megérem*). A kötet kevés életképeinek egyikében (*Hét-köznap Ürömnön*) újabb vonást rögzít: „amit mondok, / már csak magamnak dödögöm”.

Mínta az egyes szám első személyű megszólalás a monológra, a magánbeszédre lenne a legalkalmasabb: társakra csak nagyritkán lel, s az még ritkább, hogy megkísérelne portrét rajzolni róluk, megragadná egy-egy barát karakterét, sorsvonásait. A versek ajánlásai eligazítóak – a nevek tekintetében s a hozzájuk való viszonyában. Egyébként pedig annyiban öntanúsítóak ezek a költeményeik is, hogy máshoz szólva is magára figyel, befelé fordul. Ám nem a „szeretném magam megmutatni” gesztusával. Ha már Adyval, akkor *A föltámadás szomorúsága* megszólalójával. Azzal, aki válságos helyzetében bizonytalan-nak, szétfolyónak érezte az életét, benne az önazonosságát. „... én nem tudom, / Ki vagyok, éltem-e, élek?” – kérdezte, vagy állította inkább. Aztán a „Hol jártam én, / Hát éltem már én?”, és a „Ki vagyok és merre megyek” felvetése következett. Csoóri, ugye, az Isten szétáradására hozott fel példákat. De beszélt – verscím nyomatékosítja – az „emlékek osztódásá”-ról is. Hozzá, pontosabban az emlékekben fölrémlő alakokhoz kapcsolódtak a kérdései: „Kik ők és ki vagyok mögöttük én? / ... / A magam emléke lázas időkből / vagy egy megfajthetetlen álomé?” Másutt „elvarázsolt, tünékeny lény”-ként látja önmagát (*Különös, novemberi este*), mint akit elbizonytalanít a látványok és látomások vonulása, vajon „félálomban vagy még az életem előtt” történik-e vele (*Gyönyörű táncosnőm*). Ez a lebegő létezés, ez a „nem is tudtam, hogy hol vagyok” állapot a hangszínen sem engedi a szomorúság eluralkodását, a bánatos, bús tónus nem erősebb, mint a keserűen játékos, a szomorúan is vidám. Az ősz országhatára ugyan tárva, nyitva, ám a „hervad már ligetünk” berzsenyis panasza csak egy abból a kánonból, amelyből főleg – az *Azt hittem* megnevezte – zsoldár és siralomházi kuplé szólamai hallatszanak ki. A „kóbor elégiák útján” mint cím talán megengedi azt az értelmezést, hogy az elégia csak egyike a kötet kóborló műfajainak. A lírai személyiség annál kevésbé sem zeng gyászdalt önnönmaga felett, mivel feltételezi, „elindul felém valaki, aki nincs már / s az jön velem, aki én voltam egykor”.

Az önkifejezésnek ez a Füst Milán-i fordulata is alátámaszthatja Csoóri Sándor monográfusa, Görömbei Andrása állítását: a költői ennek a közvetlen öntanúsításában szelídültek keserűen vádló, támadó hangjai. Csillapult az indulat, ha nem is az egykedvűségig. Az utóbbi költött versek egyike öngyötrő kérdésének aggályait – „Hová, merre forduljak, / hogy kiláthassak magamból végre?” – jobbra már ez a könyv is eloszlatja. Azt feleli, hogy önköréből mégis van mód kilépni. Csak át kell engednie magát az „én voltam egykor” emlékeinek, képzeleteinek és a jelen álmainak, képzelgéseinek. A kísérteteinek: tűnjenek bár fel gályarabok vagy szibériai hadifoglyok alakjában, vagy csak a hangjuk nyugtalanítson.

Vércse sikoltson, méhraj zummogjon, vagy csikorduljon valami, nyikorogjon, aminek nem ismerős se a helye, se a tárgya, csupán az a furcsa helyzet ismerős, amelyik a mulasztásaira ébreszti rá a beszélőt, megíratlan verseit láttatja és hallatja vele.

E mulasztások terhét is szinte könnyedén viseli, mint ahogy az otthontalanság élménye sem nyomasztja. A *Zavarodott séta a szülőföldön* vagy a *Válasz gyerekkori társaimnak* rokon darabja, az *Este, Esztergomban* a választott szülőföld hangulatát a „téblábolok, keringek, dudorászok” lírai alaphelyzetéhez köti, hogy a közben elsötétülő táj a börtönben kialvó villanyokat, majd egy tömegsírra „elfásultan” oda hajított „utolsó / lapát földet” idézve föl komorrá változtassa az előbb még játékosan dúdoló közérzetét. Saját maga számára is mehökkentő váratlansággal: „Börtön? Tömegsír? Hova hurcol újra / a nyelv?” – kérdezi a képzeletének kitett lírai én. Akinek a viselkedése emlékeztet arra, ahogy Csoóri egykori köszöntője szerint az ötvenéves Nagy László viselkedett: a világot „úgy bízza rá a nyelvre, mintha a nyelv: Isten volna”. A versek lírai alanya nemegyszer nyelvi szubjektumként, a nyelv kiszolgáltatottjaként láttatja önmagát. Ezek alapján mondhatni, hogy Csoóri Sándor, a költő még talán sohasem volt olyan hű követője Csoóri Sándornak, az esszéírónak, mint most. A példaesszé a *Szántottam gyöpöt* – észrevételeinek, felvetéseinek és feltevéseinek javarésze idézhető a *Futás a ködben* egészével kapcsolatban is. Noha a Görömbei Andrásnak ajánlott *A házam körül újra* beszélője azt kérdezi, magamagától persze, s nem a jóbaráttól, hogy elsovadt-e vagy csak körbeforog a képzelete, ez a vers is, akárcsak a többi tündöklük a szóképektől. A költő máskor se igen engedte ennyire szabadjára a képzeletét, bízta rá magát utolérhetetlen és utánozhatatlan fantáziájára, csak hogy merész képzettársításai érzékletességükben is mehökkentsenek. Túlnőve, miként a magyar népköltészet szürrealista erzetére rámutató esszé állítja, minden realizmuson, tárggyal, eseménnyel, helyszínnel megjelölhető, földrajzilag meghatározható valóságon. Mert a címbeli ház körül aligha vöröslenek – ráadásul újra, mint egy balladában, például a bűnös jeleként – régi vérfoltok, vagy ha mégis, a „több tonna összehordott szomorúság” már egészen biztosan túl van minden mérhetőségen – csak a lelkiállapot kilengései mérhetőek vele. Ahogy az érzetek, benyomások, hangulatok „billegdélgetnek”, ahogy ugrálnak, akár – egy kép szerint – fél lábukon a villámok. Ez az elevenség és ez az erő nemcsak azt hiteti el, a mesék varázsával, hogy e líra hősei képesek „ledöntött templomtornyokat” vállon arrébb vinni vagy „rohanó tűzvészen” ülni, hanem azt is, hogy a költői fantázia mindig megzabolázhatatlan marad, életrealóbb, szertelenebb és fesztelenebb, semmint hogy oda pányvázható volna a „halálgyakorlat” jelzőkaróihoz. A *Futás a ködben* szerzőjére is áll, amit – a *Szántottam gyöpöt* idézte – André Breton vallott: a tudatalatti mélyén olyan alkotóerő működik, amelynek hatékonyságát az értelem kritikája nem erősíti, hanem gyöngíti, ám ez a mélyréteg tökéletesebben és pontosabban fejezi ki a világot, a valóságot, mint maga a tudat.

Márkus Béla